

מבט על, גיליון 1263, 25 בפברואר 2020

האמנם "על סף הסלמה" בזירה הצפונית?

תובנות ממשחק מלחמה

איתי ברון וענת בן חיים

האפשרות שהזירה הצפונית נמצאת "על סף הסלמה" העלולה להידרדר למלחמה, עלתה בשבועות האחרונים בהערכת המודיעין השנתית של אמ"ן כפי שהוצגה לכתבים צבאיים; בנאום שנשא הרמטכ"ל ב-29 בדצמבר 2019 בכנס בהרצליה; ובהערכה האסטרטגית השנתית של המכון למחקרי ביטחון לאומי שפורסמה בתחילת 2020. בניגוד להערכות אלו, למשחק המלחמה שהתקיים לאחרונה במסגרת הכנס הבינלאומי השנתי של המכון הייתה תוצאה שונה. למרות תרחיש מסלים שהיה יכול להוביל לעימות רחב היקף בכמה זירות ("מלחמת הצפון"), כל השחקנים - ישראל, איראן, חזבאללה, סוריה, רוסיה וארצות הברית - עשו במהלך המשחק מאמצים ניכרים למנוע הידרדרות למלחמה כזאת. המתאר שנוצר במשחק היה של מספר "ימי קרב" בעצימות גבוהה, שהשחקנים כולם שאפו לסיים במהירות. תוצאה זו יכולה לנבוע ממגבלותיו של המשחק, אך בה בעת היא מעלה אפשרות שלפיה משקל הגורמים המרסנים גבוה מהמוערך לאחרונה ולכן מאפשר לישראל חופש פעולה שאכן עלול להביא להסלמה, אך לא בהכרח למלחמה נרחבת.

משחק המלחמה והתרחיש

משחק המלחמה עסק בהשלכות ההתפתחויות הגאו-אסטרטגיות שנרשמו בשנים האחרונות על מאפייניו האפשריים של עימות עתידי בזירה הצפונית. התרחיש שעמד בבסיס המשחק תיאר "דינמיקת הסלמה" בשלב מתקדם יחסית בין ישראל לבין איראן ושלוחיה בשלוש זירות (לבנון, סוריה ועיראק) ובעורף הישראלי.

לפי סיפור המעשה, במהלך הערב והבוקר שקדם לתחילת המשחק התרחשו האירועים הבאים: בתקיפה ישראלית בסוריה שבוצעה במסגרת המב"מ – המערכה שבין המלחמות - נהרגו שבעה אנשי כוח קודס האיראני ופעילים של חזבאללה; כוח קודס וחזבאללה הגיבו בירי רקטות מסוריה ובשיגור טיל נ"ט מלבנון והרגו שלושה ישראלים; ישראל הגיבה בתקיפה אווירית רחבה בסוריה ובלבנון, שגרמה למותם של כ-25 איראנים, סורים, פעילי חזבאללה ואזרחים לבנוניים; חזבאללה הגיב במטח של עשרות טילים ורקטות, שהביא להריגת שישה ישראלים, ובמקביל נכשל בניסיון להחדיר כוחות לשטח ישראל; ישראל הגיבה בתקיפה אווירית נרחבת יותר, של כ-80 מטרות, בסוריה ובלבנון, שהביאה לעשרות הרוגים בשתי המדינות. עקב האירועים, הצבא הסורי העלה את הכוננות שלו לדרגה העליונה. במקביל, מילציה עיראקית שיגרה טילים לישראל (שלא פגעו) והרגה ארבעה אנשי צבא אמריקאים בתקיפה על בסיס בעיראק.

את השחקנים במשחק ייצגה שורת בעלי תפקידים עם ניסיון צבאי וביטחוני רב: ראש הקבוצה הישראלית היה אלוף (מיל.) ניצן אלוף, לשעבר ראש אגף המבצעים בצה"ל ומפקד פיקוד המרכז; ראשת הקבוצה האיראנית הייתה שמרית מאיר, עיתונאית ופרשנית לענייני ערבים והמזרח

התיכון; ראשת קבוצת חזבאללה הייתה סגנית ראש המל"ל לשעבר, אורנה מזרחי; ראש קבוצת סוריה היה גנרל ג'ון אלן, כיום נשיא מכון ברוקינגס האמריקני; ראש קבוצת ארצות הברית היה גנרל ג'וזף ווטל, לשעבר מפקד פיקוד המרכז האמריקני (CENTCOM); וראש קבוצת רוסיה היה איש הכלכלה הרוסי ד"ר איגור יורגנס.

התנהלות השחקנים במהלך המשחק

הנחת היסוד שבבסיס המשחק הייתה שתרחיש מסלים מעין זה יוביל בסבירות גבוהה מאוד לעימות רחב היקף ויסייע להבין את המתאר של "מלחמת הצפון" – עימות מול כוחות בלבנון, בסוריה, בעיראק ואולי גם בזירות נוספות. אולם, במהלך המשחק הגיעו כל השחקנים, בנפרד, למסקנה שמלחמה כזאת אינה רצויה להם ולפיכך עשו מאמצים ניכרים שלא להידרדר אליה. במסגרת זאת בלטו גורמים מרסנים שהשפיעו על השחקנים השונים, והובילו למתאר של "הסלמה מבוקרת" – מספר ימי קרב בעצימות גבוהה, כשכל השחקנים שאפו לסיים מהר ככל שניתן תוך הכלת האירועים, קיזוז הפסדים ויצירת דימוי של הישגים. ימי קרב אלו כללו שיגורי רקטות וטילים (כולל מדויקים) לעורף הישראלי ותקיפות רחבות היקף ועוצמתיות של ישראל בלבנון ובסוריה.

האסטרטגיה האיראנית במשחק המלחמה הייתה להימנע מהסלמה למלחמה רחבת היקף, לא לסכן את משטרו של בשאר אל-אסד ולהרחיק את העימות מאיראן עצמה. אינטרסים נוספים של איראן היו להרחיק את ארצות הברית מהעימות, לשמר את התיאום האינטימי עם חזבאללה ולהגן על הנכסים שצברה בעיראק. לכן, היא העדיפה שחזבאללה יגיב לתקיפה הישראלית משטח לבנון באופן מדוד, שלא יוביל לעימות נרחב, רב זירת. אפשרות נוספת שבחנו האיראנים הייתה להגיב גם מסוריה (באמצעות המיליציות השיעיות הפועלות במדינה), בהנחה שעימות כזה לא יסלים למלחמה רחבה.

חזבאללה הצטייר כנתון במערכת רחבה של אילוצים ומגבלות: ההפגנות והעוינות כלפיו בתוך לבנון, המצוקה הכלכלית והמצב הבעייתי של הפטרון האיראני, לנוכח הסנקציות והחשש מעימות עם ארצות הברית. כתוצאה מכך, הוא ניסה שלא להסלים את העימות למלחמה, חרף התקיפה הישראלית הרחבה, ו"לסגור" את האירוע בטווח זמן קצר יחסית. אמנם, חזבאללה נאלץ להגיב בשל עוצמת הפעולה הישראלית התקדימית (תקיפה גלויה בשטח לבנון), אולם הסתפק בירי מדוד ליעדים צבאיים ישראלים, באופן שהיה אמור לאפשר לו להצטייר כמי שאמר את "המילה האחרונה", אך בלי לדרדר את מצב העניינים למלחמה.

סוריה מצידה ניסתה להימנע מעימות עם ישראל, והשלטון הסורי הצטייר כמי שהאינטרס העיקרי שלו הוא לשמור על שרידותו ועל ריבונותו (המעוררת ממילא) לקראת סיומה של מלחמת האזרחים הארוכה. הפעילות של הגורמים הזרים (כוח קודס האיראני, חזבאללה והמיליציות השיעיות) לא תואמה איתו והוא ראה בה, לפיכך, מהלך מסוכן. עם זאת, המשטר הכיר במחויבותו לקואליציה שאפשרה את שרידותו (רוסיה, איראן וחזבאללה). הוא פנה אפוא לרוסיה בבקשה להפעיל את השפעתה הדיפלומטית על מנת לגייס מאמץ בינלאומי נרחב לסיום ההסלמה. עם התגברות האירועים פנה המשטר גם לטהרן בדרישה לרסן את כוח קודס ולמנוע מחזבאללה ומהמיליציות לפעול משטח סוריה.

גם רוסיה ביקשה להימנע מהסלמה למלחמה רחבת היקף שהייתה עלולה לפגוע בנכסים שצברה בסוריה. היא אמנם העריכה שבהסלמה מוגבלת גלומים יתרונות עבודה, אך חששה שהיא תצא משליטה. לכן, היא ניסתה לנצל את יחסיה הטובים עם כל השחקנים כדי להביא לסיום מהיר של ההסלמה, לרבות פנייה לסין במטרה שזו תסייע בהפעלת לחץ כלכלי משותף על איראן. רוסיה נערכה גם לאפשרות של הידרדרות למלחמה וחששה בעיקר ממתאר של הפעלת כוחות קרקע ישראליים בשטח סוריה. במקרה כזה, רוסיה העריכה כי היא עלולה להידרש לשלוח כוחות נוספים לסוריה.

ארצות הברית פעלה מול המיליציה שתקפה את כוחותיה בעיראק באופן שהיה אמור להגביר גם את הלחץ על ממשלת עיראק לממש את אחריותה ולהפעיל את כוחותיה נגד המיליציות השיעיות. ארצות הברית לא רצתה בהידרדרות לעימות רחב היקף או למלחמה, אבל האסטרטגיה שלה התמקדה בתמיכה בישראל בפעולותיה בלבנון. רכיב נוסף באסטרטגיה האמריקנית היה ניסיון להוציא את איראן מהעימות, אם כי בלי להוביל להסלמה ישירה בין איראן לארצות הברית. כן ביקשה ארצות הברית לשכנע את ישראל שאין טעם בפעולה ישראלית בעיראק וכי נכון להשאיר את הזירה שם לכוחות האמריקניים.

ישראל זיהתה היטב את חששם של הגורמים השונים בציר הרדיקלי-שיעי (איראן, חזבאללה וסוריה) ממלחמה והעריכה שבתנאים שנוצרו ניתן יהיה להרחיב במידה ניכרת את מרחב הפעולה שלה ואת גבולות המב"מ. זאת, גם במחיר של סיכון בהסלמה משמעותית שתמשך מספר ימים, אך בלי להיגרר למלחמה רחבת היקף. כן העריכה ישראל שבמקרה זה היא תגובה על ידי ארצות הברית, ואולי אף יתפתח חיכוך בין ארצות הברית לאיראן שישרת את האינטרסים שלה. לפיכך, היא החליטה לתקוף מטרות בהיקף נרחב יחסית הן בסוריה והן בלבנון, באופן שישרת את המאמץ לפגוע בפרויקט דיוק הטילים של חזבאללה ובהתבססות האיראנית. עם זאת, ישראל לא ביקשה לנצל את האירועים כדי להוביל מתקפה רחבה להוצאת הכוחות האיראנים מסוריה, לפגיעה משמעותית יותר בחזבאללה או לפעולה משמעותית בעיראק.

בכל הקבוצות עלו רעיונות נוספים שהיו יכולים להוביל למלחמה רחבת היקף בזירה הצפונית, אך בסופו של דבר - אלו נשללו על ידי ראשי הקבוצות.

הסברים אפשריים

משחקי מלחמה נועדו, בין השאר, לסייע בהבנה של מצבים עתידיים, בחשיבה עליהם ובבירור דרכי פעולה אפשריות והשלכותיהן, תוך אתגור תפיסות קיימות ופריצת גבולות הדמיון. עם זאת, תוצאות המשחק מוגבלות, כמובן, על ידי התרחיש שהונח בבסיסו, זהות המשתתפים בו והדינמיקה הספציפית שנוצרת במהלכו. מכאן, שגם את תוצאותיו של משחק המלחמה שהתנהל במסגרת הכנס הבינלאומי השנתי של המכון יש לראות בכפוף לכל אלו. עם זאת, תוצאות המשחק מסקרנות משום שהן מאתגרות את החשיבה המקובלת ובעיקר את ההערכה, שלפיה בעת הנוכחית גברה הסבירות להתפתחותה של "דינמיקת הסלמה", העשויה להוביל למלחמה רחבת היקף - גם בניגוד למדיניות ולאינטרסים של הצדדים המעורבים.

קיימים שלושה הסברים אפשריים לפער זה, שבין ההערכה הבסיסית שלפיה האזור נמצא "על סף הסלמה" לבין תוצאות המשחק:

על פי ההסבר הראשון, ההערכות בדבר הסבירות הגבוהה למלחמה הן שגויות ותוצאות המשחק משקפות טוב יותר את עוצמתם של הגורמים המרסנים על כל השחקנים (בפרט לאחר חיסול מפקד כוח קודס, קאסם סולימאני). לפי הסבר זה, הסיכון למלחמה במציאות האסטרטגית הנוכחית רחוק יותר מכפי שעולה מהערכותיהם המוקדמות של העוסקים בתחום. אם אכן כך הם פני הדברים, הרי שלכל השחקנים – ובתוכם גם ישראל – יש עדיין מרחב פעולה שאותו ניתן לנצל במסגרת המב"מ כך שלא יוביל למלחמה.

על פי ההסבר השני, ההתנהלות של בעלי התפקידים שייצגו במשחק המלחמה את השחקנים השונים הושפעה יותר מהערכתם הבסיסית לגבי התנהלותם של שחקנים אלו בעת הנוכחית ופחות מהתרחיש המאתגר שעמד בבסיס המשחק. כלומר, ההערכה הבסיסית, שלפיה כל השחקנים מבקשים להימנע מהסלמה במצב העניינים הנוכחי, הושלכה גם על תרחיש שונה לחלוטין ממצב זה, שבו היו הרוגים רבים יחסית לכל השחקנים ותקיפות רחבות היקף שחייבו תגובה משמעותית לשיקום ההרתעה.

על פי ההסבר השלישי, דינמיקת הסלמה מתרחשת למעשה בממד שבין מקבלי ההחלטות לבין הציבורים שאותו התקשה המשחק להביא לביטוי. לפי הסבר זה, האווירה הסטרילית יחסית של המשחק הביאה את כל השחקנים (שלרובם רקע מקצועי בתחום הצבאי-ביטחוני) לנהל דיון אנליטי על סיכויים וסיכונים, באופן שלא שקלל בתוכו את התגובה הציבורית להסלמה ובפרט קריאות לנקוט תגובה קיצונית ואלימה יותר.

סיכום ומשמעויות

לתוצאה שאליה הגיע המשחק קיימים אפוא כמה הסברים, שחלקם קשורים במגבלות המשחק, בזהות בעלי התפקידים במסגרתו ובדרך שבחרו להתמודד עם התרחיש. עם זאת, עולה מתוצאה זו גם אפשרות כי משקלם של הגורמים המרסנים גבוה יותר מכפי שמוערך לאחרונה. אפשרות זאת נתמכת, למעשה, על ידי המציאות בשנים האחרונות, שבמהלכן אכן הצליחו הצדדים בזירה הצפונית להימנע מהידרדרות לעימות רחב היקף גם מול תרחישים מאתגרים (אם כי פחותים בעוצמתם במידה ניכרת מתרחיש המשחק). המשמעות העיקרית הנובעת מכך היא זו שאכן זוהתה על ידי הקבוצה הישראלית במשחק: ייתכן שהתנאים הנוכחיים מאפשרים לישראל להרחיב את פעולותיה במסגרת המב"מ, תוך לקיחת הסיכון ל"הסלמה מבוקרת" – שתבטא במספר "ימי קרב" בעצימות גבוהה ולא תידרדר למלחמה.

מתכונת מורחבת זאת של המב"מ ("ימי קרב") מחייבת דיון בתועלת שניתן להשיג באמצעותה מול הנזק שייגרם לישראל. על סמך תובנות ראשוניות מהמשחק, נראה שמתכונת זאת יכולה להביא להישגים משמעותיים מול פרויקט דיוק הטילים של איראן וחזבאללה, אך להישגים מוגבלים יותר מול ההתבססות האיראנית בסוריה.